

დემოკრატიის აგონისტური მოდელისთვის

Chantal Mouffe შანტალ მუფი
გიორგი ჩუბინიძის თარგმანი

ბოხოქარი საუკუნე დასასრულს უახლოვდება, ლიბერალური დემოკრატია კი ჩანს, რომ მმართველობის ერთადერთ ლეგიტიმურ ფორმადაა აღიარებული. მაგრამ ნიშნავს კი ეს იმას, რომ მან საბოლოო გამარჯვება მოიპოვა საკუთარ მტრებზე, როგორც ეს ზოგიერთს სურდა? სერიოზული მიზეზები არსებობს იმისთვის, რომ ასეთ მტკიცებას ეჭვის თვალით შევხედოთ. ამჟამად, რთული სათქმელია ის თუ რამდენად ძლიერია არსებული კონსენსუსი და რამდენ ხანს გასტანს იგი. მიუხედავად იმისა, რომ ცოტა თუ ბედავს ლიბერალურ-დემოკრატიული მოდელის ღიად გამოწვევას, არსებული ინსტიტუციებით წარმოქმნილი უკმაყოფილების ნიშნები თანდათან უფრო ვრცელდება. ადამიანთა მზარდი რაოდენობა გრძნობს, რომ ტრადიციულმა პარტიებმა შეწყვიტეს მათი ინტერესების გათვალისწინება და ამ ფონზე, მემარჯვენე ექსტრემისტული პარტიები მნიშვნელოვან წარმატებებს აღწევენ არაერთ ევროპულ ქვეყანაში. გარდა ამისა, მათ შორისაც კი, ვინც ყურს არ უგდებს დემაგოგთა მოწოდებებს, არსებობს პოლიტიკისა და პოლიტიკოსებისადმი თვალშისაცემი ცინიზმი, რასაც, თავის მხრივ, კოროზიული ეფექტები აქვს

დემოკრატიული ღირებულებებისადმი სახალხო მხარდაჭერაზე. ლიბერალურ-დემოკრატიულ საზოგადოებათა უმეტესობაში ნათლად ჩანს ის ნეგატიური ძალა, რომელიც წინააღმდეგობაშია იმ ტრიუმფალიზმთან, რომლის მოწმენიც ჩვენ საბჭოთა კომუნიზმის დაცემიდან მოყოლებული დღემდე ვართ.

სწორედ ამ პროცესების მხედველობაში მიღებით დავიწყებ დემოკრატიის თეორიაში მიმდინარე დებატების გადასინჯვას. მე მსურს, შევაფასო ის შემოთავაზებები, რომლებსაც დემოკრატი თეორეტიკოსები დემოკრატიული ინსტიტუტების კონსოლიდირებისთვის გვთავაზობენ. ყურადღებას გავამახვილებ დემოკრატიის ახალ პარადიგმაზე, 'დელიბერაციული დემოკრატიის' მოდელზე, რომელიც ამ სფეროში, ამჟამად, ყველაზე სწრაფად მზარდი ტენდენცია ხდება. მთავარი იდეა - რომ დემოკრატიულ მმართველობაში პოლიტიკური გადაწყვეტილებები თავისუფალ და თანასწორ მოქალაქეთა შორის დელიბერაციული პროცესებით უნდა მიიღწეოდეს - დემოკრატიის იდეას თან სდევდა, მისი დაბადებიდან მოყოლებული, მეხუთე საუკუნის ათენში. დელიბერაციის გაგების გზები და იმის განსაზღვრა, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო აღჭურვილი დელიბერაციის უფლებით, დროთა განმავლობაში მნიშვნელოვნად იცვლებოდა, თუმცა თავად დელიბერაცია ყოველთვის ცენტრალურ როლს თამაშობდა დემოკრატიულ აზროვნებაში. ამგვარად, ის, რასაც ჩვენ დღეს ვხედავთ, ძველი თემის მორიგი ამოტივტივებაა და არა რაღაც ახალის მოულოდნელი წარმოშობა.

ის რასაც შემოწმება სჭირდება, ერთი მხრივ, თავად დელიბერაციისადმი განახლებული ინტერესის მიზეზია, მეორე მხრივ, მისი თანამედროვე სახესხვაობები. ერთი ახსნა ნამდვილად დაკავშირებულია იმ პრობლემებთან, რომლებიც დღევანდელ დემოკრატიულ საზოგადოებებს აქვთ. მართლაც, დელიბერაციულ დემოკრატია ერთ-ერთი გაცხადებული მიზანი ალტერნატივის შეთავაზებაა დემოკრატიის იმ ფორმის გასაგებად, რომელიც დომინანტური გახდა მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარში, ცნობილი როგორც 'აგრეგაციული მოდელი' [მთრგ. aggregative model]. მგავსი მოდელი შემოიტანა იოზეფ შუმპეტერმა 1947 წლის გავლენიან ნაშრომში „კაპიტალიზმი, სოციალიზმი და დემოკრატია“¹, სადაც იგი ამტკიცებდა, რომ მასობრივი დემოკრატიის განვითარებასთან ერთად, ხალხის სუვერენიტეტის დემოკრატიის კლასიკური მოდელით გაგება შეუძლებელი გახდა. მისთვის დემოკრატიის ახალი გაგება იყო საჭირო, რომელიც აქცენტს პრეფერენციების აგრეგირებაზე გააკეთებდა და შესაძლებელი იქნებოდა პოლიტიკური პარტიების გაშუალებით, რომელთა არჩევისა და გადარჩევის საშუალება ხალხს რეგულარულად უნდა ჰქონოდა. ამრიგად, შუმპეტერის შემოთავაზება დემოკრატია განესაზღვრათ სისტემად, რომელშიც ხალხს აქვს შესაძლებლობა მიიღოს ან უარყოს საკუთარი ლიდერები, დამოკიდებულია კონკურენტუნარიან საარჩევნო პროცესზე.

---

¹ Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York, 1947.

ეს მოდელი კიდევ უფრო განავითარეს ენტონი დოუნსის მსგავსმა თეორეტიკოსებმა ნაშრომში „დემოკრატიის ეკონომიკური თეორია,“² რამაც დროთა განმავლობაში აგრეგაციული მოდელი სტანდარტად გადააქცია იმ სფეროში, რომელმაც საკუთარ თავს „ემპირიული პოლიტიკური თეორია“ უწოდა. ამ მიმდინარეობის მიზანი იყო, შეემუშავებინა დემოკრატიისადმი კლასიკური ნორმატიული მიდგომის საპირისპირო დესკრიფციული მიდგომა. ავტორები, რომლებიც იზიარებდნენ ამ სკოლის შეხედულებებს, მიიჩნევდნენ, რომ თანამედროვე პირობებში, ისეთი ცნებები, როგორცაა „საერთო კეთილდღეობა“ და „საერთო ნება“ უნდა გამქრალიყო და რომ ინტერესთა და ღირებულებათა სიმრავლე „ხალხის“ იდეასთან ერთად თანაბარ სიბრტყეზე უნდა დაგვენახა. მეტიც, რამდენადაც ისინი ამტკიცებდნენ, რომ თვითინტერესია ის, რაც აიძულებს ინდივიდებს იმოქმედონ და არა მორალური შეხედულებები იმის შესახებ თუ რა არის თემის საერთო ინტერესი, ამდენად მათ გამოაცხადეს რომ ინტერესები და პრეფერენციები იყო ის, რამაც უნდა შექმნას ის გამყოფი ხაზები, რომელთა მხარეებზეც პოლიტიკური პარტიები უნდა ორგანიზდნენ და წარმოადგინონ ის მასალა, რომლის გარშემოც გარიგება და ხმის მიცემა შედგება. უმჯობესია, გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესში ხალხის მონაწილეობა არ წახალისდეს, რადგან მან სისტემის მუშაობისთვის მხოლოდ დისფუნქციური შედეგები შეიძლება მოიტანოს. ინტერესთა შორის კომპრომისით გაცილებით სავარაუდო უნდა ყოფილიყო სტაბილურობა და წესრიგი, ვიდრე ხალხის მობილიზების გზით საერთო სიკეთეებზე ილუზიური კონსენსუსის მიღწევა. შედეგად, დემოკრატიული პოლიტიკა ჩამოაშორეს მის ნორმატიულ განზომილებას და მისი განხილვა უბრალო ინსტრუმენტალისტური თვალსაზრისიდან დაიწყო.

აგრეგაციის ხედვის ბატონობა, მის მიერ დემოკრატიის ინტერეს-ჯგუფთა პლურალობის მოხელთების პროცედურებამდე დაყვანით, არის ის, რისი ექვემდებარებაც, დაწყებული ჯონ როულზის 1971 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომით „სამართლიანობის თეორია“³, ნორმატიულმა პოლიტიკურმა თეორიამ დაიწყო და ის, რასთანაც დღეს დელიბერაციული მოდელი დაობს. ისინი აგრეგაციულ მოდელს ამჟამინდელი დემოკრატიული ინსტიტუტებისადმი იმედგაცრუებისა და დასავლურ საზოგადოებებში ლეგიტიმურობის ღრმა კრიზისის წყაროდ აცხადებენ. დელიბერაციისტების ხედვით, ლიბერალური დემოკრატიის მომავალი პოლიტიკაში მორალური განზომილების დაბრუნებაზეა დამოკიდებული. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი არ უარყოფენ „პლურალიზმის ფაქტს“ (როულზი) და აღიარებენ აუცილებლობას იმისა, რომ ადგილი დაუთმონ საერთო სიკეთის მრავალ განსხვავებული კონცეფციას, დელიბერაციული დემოკრატები ამტკიცებენ, რომ მაინც შესაძლებელია მიიღწეს ისეთი კონსენსუსი, რომელიც უფრო მეტი იქნება, ვიდრე „მხოლოდ პროცედურებზე შეთანხმება“, კონსენსუსი, რომელიც შეიძლება „მორალურადაც“ კვალიფიცირდეს.

² Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, New York, 1957.

³ John Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge, MA. 1974.

დელიბერაციული დემოკრატია: მისი მიზნები

ცხადია, დელიბერაციული დემოკრატები მარტონი არ არიან თავიანთ სურვილში, შემოგვთავაზონ იმ დომინანტური აგრეგაციული პერსპექტივის ალტერნატივა, რომელსაც დემოკრატიული პროცესების სრულიად ღარიბი ხედვა აქვს. დელიბერაციული დემოკრატების მიდგომის სპეციფიკურობა ნორმატიული რაციონალობის მხარდაჭერაში მდგომარეობს. აგრეთვე, გამოსარჩევია მათი მცდელობა დემოკრატიული სუვერენიტეტის იდეა მოარიგონ ლიბერალური ინსტიტუტების მხარდაჭერას და ამით მოგვცენ ლიბერალური დემოკრატიისადმი ერთგულებისთვის მყარი საფუძველი. თუმცა, აღნიშვნის ღირსია ისიც, რომ მიუხედავად მათი *modus vivendi* ლიბერალიზმისადმი კრიტიკული დამოკიდებულებისა, დელიბერაციული დემოკრატიის მხარდამჭერთა უმეტესობა არ არის ანტი-ლიბერალი. განსხვავებით წინამარქსისტული კრიტიკოსებისა, ისინი ხაზს უსვამენ დემოკრატიის თანამედროვე კონცეფციაში ლიბერალური ღირებულებების ცენტრალურობას. მათი მიზანი არ არის დათმონ ლიბერალიზმი, არამედ აღადგინონ მისი მორალური განზომილება და დაამყარონ მჭიდრო კავშირი ლიბერალურ ღირებულებებსა და დემოკრატიას შორის.

მათი მთავარი თეზისი მდგომარეობს იმაში, რომ შესაძლებელია დელიბერაციის სათანადო პროცედურების წყალობით მიიღწეს ისეთი შეთანხმება, რომელიც დააკმაყოფილებს როგორც რაციონალობას (გაგებული ლიბერალურ ღირებულებათა მხარდაჭერად), ისე დემოკრატიულ ლეგიტიმურობას (წარმოდგენილი სახალხო სუვერენულობად). ისინი ცდილობენ სახალხო სუვერენულობის დემოკრატიული პრინციპის ისეთ რეფორმულირებას, რომელიც გამოირიცხავს ამ პრინციპის მიერ დემოკრატიული ღირებულებებისადმი არსებულ პოტენციურ საფრთხეებს. ეს არის იმ საფრთხეების გაცნობიერება, რომელიც ხშირად აიძულებდა ლიბერალებს, სიფრთხილე გამოეჩინათ პოლიტიკაში ხალხის ჩართულობის მიმართ და მზად ყოფილიყვნენ ეპოვათ გზები მის შესაზღუდად. დელიბერაციულ დემოკრატებს სჯერათ რომ ამ საფრთხეების არიდება შესაძლებელია, შესაბამისად საშუალებას აძლევენ ლიბერალებს იმაზე მეტი ენთუზიაზმით იმოქმედონ დემოკრატიული იდეალების სასარგებლოდ, ვიდრე ამას აქამდე აკეთებდნენ. ერთ-ერთი შემოთავაზებული გზა სახალხო სუვერენიტეტის ინტერსუბიექტურ ცნებებში რეინტერპრეტირება და მისი „კომუნიკაციურად გენერირებულ ძალაუფლებად“⁴ განსაზღვრაა.

დელიბერაციული დემოკრატიის მრავალი ვერსია არსებობს, მაგრამ მათი მიახლოებითი კლასიფიცირება ორ წამყვან სკოლად შეიძლება. პირველზე ჯონ როულზმა მოახდინა ზეგავლენა, ხოლო მეორეზე იურგენ ჰაბერმასმა. ამგვარად, ყურადღებას ამ ორ ავტორზე გავამახვილებ და აგრეთვე, მათ ორ მიმდევარზე, ჯოშუა

---

⁴ Jurgen Habermas, 'Three Normative Models of Democracy', in Seyla Benhabib (ed.), *Democracy and Difference*, Princeton, 1996, p. 29.

კოენზე, როულზიანური მხრიდან, და შეილა ბენჰაბიბზე, ჰაბერმასიანული მხრიდან. ცხადია არ უარყოფ იმას, რომ ამ ორ მიდგომას შორის არის განსხვავებები - რასაც მსჯელობისას ვაჩვენებ - თუმცა არის საერთოც, რაც ჩემი ძიებიდან გამომდინარე, უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე უთახმოებები.

როგორც უკვე აღვნიშნე, დელიბერაციული მიდგომის ერთ-ერთი მიზანია - გაზიარებული როულზისა და ჰაბერმასის მიერ - უზრუნველყოს მტკიცე კავშირი დემოკრატია და ლიბერალიზმს შორის და გააბათილოს ყველა იმ კრიტიკოსის არგუმენტი - მემარჯვენე თუ მემარცხენე პოზიციებიდან - რომლებიც ლიბერალური დემოკრატის წინააღმდეგობრივ ბუნებას ამხელენ ხოლმე. მაგალითად, როულსი აცხადებს რომ აქვს ამბიცია შექმნას დემოკრატიული ლიბერალიზმი, რომელიც უპასუხებს თავისუფლებისა და თანასწორობის მოთხოვნებს. მას სურს, იპოვოს გამოსავალი იმ უთანხმოებიდან, რომელიც დემოკრატიულ აზროვნებაში საუკუნეების განმავლობაში არსებობდა ლოკთან და რუსოსთან დაკავშირებულ ტრადიციებს შორის; პირველი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს იმას, რასაც კონსტანმა “თანამედროვეთა თავისუფლებები“ უწოდა, აზრისა და სინდისის თავისუფლება, პიროვნების ზოგიერთი ბაზისური უფლება საკუთრებისა და კანონის უზენაესობის შესახებ, ხოლო მეორე ტრადიცია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს იმას, რასაც კონსტანმა „ანტიკურთა თავისუფლებები“ უწოდა - თანაბარი პოლიტიკური თავისუფლებები და საჯარო ცხოვრების ღირებულებები.⁵

ჰაბერმასი მის ბოლო წიგნში “ფაქტებსა და ნორმებს შორის” აჩვენებს, რომ მისი პროცედურული დემოკრატის ერთ-ერთი მიზანია, წინ წამოწიოს ფუნდამენტური ინდივიდუალური უფლებებისა და სახალხო სუვერენიტეტის ‘თანა-პირველადობის’ იდეა. ერთი მხრივ, თვითმმართველობა ემსახურება ინდივიდუალური უფლებების დაცვას; მეორე მხრივ, ეს უფლებები წარმოადგენენ აუცილებელ პირობებს სახალხო სუვერენიტეტის განსახორციელებლად. მაშინათვე, როცა საკითხს ასე დავსვამთ, იგი ამბობს, “შეგვეძლება გავიგოთ ის, თუ როგორ მუშაობს სახალხო სუვერენიტეტი და ადამიანის უფლებები გვერდიგვერდ და ამგვარად, ჩავიჭიროთ სამოქალაქო და პირადი ავტონომიის თანა-პირველადობა“.⁶

მათი მიმდევრები კოენი და ბენჰაბიბი ასევე აკეთებენ აქცენტს დელიბერაციულ პროექტში არსებულ მომრიგებლურ სვლაზე. თუ კოენი ამტკიცებს, რომ შეცდომაა „თანამედროვეთა თავისუფლებები“ დემოკრატიული პროცესების გარე მყოფად წარმოვიდგინოთ და რომ ეგალიტარიანული და ლიბერალური ღირებულებები უნდა დავინახოთ დემოკრატის ელემენტებად და არა მის ჩარჩოებად,⁷ ბენჰაბიბი

⁵ John Rawls, *Political Liberalism*, New York, 1993. p. 5.

⁶ Jurgen Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA, 1996, p. 127.

⁷ Joshua Cohen, 'Democracy and Liberty', in J. Elster (ed.), *Deliberative Democracy*, Cambridge, 1988, p. 187.

აცხადებს, რომ დელიბერაციულ მოდელს შეუძლია გადალახოს დიქტომია ინდივიდუალურ უფლებებსა და თავისუფლებებზე - ლიბერალურ აქცენტირებასა და კოლექტივისა და ნების ფორმირებებზე - დემოკრატიულ აქცენტირებას შორის.⁸

დელიბერაციული დემოკრატიის ამ ორი ვერსიის მორიგი გადაკვეთის წერტილი მათი საერთო დაჟინებაა ავტორიტეტისა და ლეგიტიმურობის დაფუძნების შესაძლებლობაზე, საჯარო მსჯელობასა და იმ ტიპის რაციონალობისადმი საერთო რწმენაზე, რომელიც არის არა მხოლოდ ინსტრუმენტული, არამედ ნორმატიულიც: “გონივრულობა“ როულსისთვის, „კომუნიკაციური რაციონალობა“ ჰაბერმასისთვის. ორივე შემთხვევაში, მკაცრი საზღვარი ივლება „უბრალო შეთანხმებასა“ და „რაციონალურ კონსენსუსს“ შორის, და პოლიტიკის სწორი ველი იგივედება გონივრულ პიროვნებებს შორის არგუმენტების გაცვლასთან, რომელთაც წინ უძღვით მიუკერძოებლობის პრინციპი.

ჰაბერმასსაც და როულსსაც სჯერათ, რომ ლიბერალური დემოკრატიის ინსტიტუციებში ჩვენ შეგვიძლია მოვძებნოთ პრაქტიკული რაციონალობის იდეალიზებული შინაარსი. რაშიც ისინი იყოფიან არის იმ პრაქტიკული მსჯელობის ფორმის დადგენა, რომელიც დემოკრატიულ ინსტიტუციებშია განსხეულებული. როულსი ხაზს უსვამს სამართლიანობის პრინციპების როლს, რომელთა მიღწევაც „საწყისი პოზიციის“ მექანიზმის საშუალებით ხდება, რაც აიძულებს მონაწილეებს გვერდზე გადადონ თავიანთი პარტიკულარობები და ინტერესები. მისი კონცეფცია „სამართლიანობა, როგორც პატიოსნება“ - რომლებიც ფუნდამენტურ ლიბერალურ პრინციპთა პრიორიტეტულობას ამტკიცებს - „კონსტიტუციურ საფუძვლებთან“ [მთრგ. Constitutional Essentials] ერთად გვაძლევს „თავისუფალი საჯარო მსჯელობის“ განხორციელების ჩარჩოს. ჰაბერმასი იცავს იმას, რასაც იგი მკაცრად პროცედურულ მიდგომას უწოდებს, რომელშიც არ არსებობს დელიბერაციის მასშტაბებსა და შინაარსებში შეზღუდვა. ამ იდეალური სამეტყველო სიტუაციის პროცედურულმა ჩარჩოებმა უნდა აღმოფხვრან პოზიციები, რომელთა მორიგება მორალურ „დისკურსში“ მონაწილეთათვის შეუძლებელია.

როგორც ბენჰაბიბი აღნიშნავს, ამგვარ დისკურსს შემდეგი თვისებები აქვს:

- (1) მსგავს დელიბერაციებში მონაწილეობა მიმდინარეობს თანასწორობისა და სიმეტრიის ნორმების ფარგლებში; ყველას თანაბარი შანსი აქვს წამოიწყოს სამეტყველო აქტი, დასვას შეკითხვა, გამოკითხოს და გახსნას დებატი; (2) ყველას აქვს უფლება, კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენოს საუბრის თემა; და (3) ყველას აქვს უფლება, წამოაყენოს რეფლექსური არგუმენტები თავად ამ დისკურსის პროცედურათა წესებსა და მათ განხორციელების გზებზე. დიალოგის დღის წესრიგისა თუ მასში მონაწილეთა იდენტობის

---

⁸ Seyla Benhabib, 'Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy', in Seyla Benhabib (ed.), *Democracy and Difference*, Princeton, 1996, p. 77.

მალიმიტირებელი, *prima facie* წესები არ არსებობენ იქამდე, სანამ გამორიცხულ ინდივიდსა თუ ჯგუფს შეუძლია, მართებულად აჩვენოს, რომ განსახილველად შემოთავაზებული ნორმა მნიშვნელოვანწილად მასზეც ახდენს გავლენას.⁹

ამ პერსპექტივის მიხედვით, დემოკრატიულ ინსტიტუციათა ლეგიტიმურობის საფუძველი გამომდინარეობს იმ ფაქტიდან, რომ ინსტანციები, რომლებიც იჩემებენ სავალდებულო ძალაუფლებას, ამას აკეთებენ იმ წინასწარდაშვებით, რომ მათი გადაწყვეტილებები წარმოადგენენ ყველას ინტერესებში არსებულ მიუკერძოებელ თვალსაზრისს. კოენი, მას მერე, რაც იტყვის, რომ დემოკრატიული ლეგიტიმაცია თანასწორ წევრთა კოლექტიური გადაწყვეტილებებიდან წარმოიშობა, აცხადებს: „*დელიბერაციული* კონცეფციის მიხედვით, გადაწყვეტილება კოლექტიურია თუ ის მიიღება კოლექტიურ არჩევანთა ურთიერთშეჯერების გზით, რაც *თანასწორთა შორის დაადგენს თავისუფალი საჯარო მსჯელობის პირობებს, რომლებიც შემდეგ იმოქმედებენ ამ გადაწყვეტილებების შესაბამისად*“.¹⁰

ამგვარ მოსაზრებაში საკმარისი არაა დემოკრატიულმა პროცედურამ მხედველობაში მიიღოს ყველას ინტერესები და მიაღწიოს ისეთ კომპრომისს, რომელიც დაადგენს *modus vivendi*-ს. აქ, მიზანია გამომუშავდეს „კომუნიკაციის უნარი“, რაც მოითხოვს ყველა დაინტერესებულისთვის თავისუფლად თანხმობის მიცემის პირობების დადგენას, მაშასადამე, ისეთი პროცედურების პოვნას, რომლებიც უზრუნველყოფენ მორალურ მიუკერძოებლობას. მხოლოდ მაშინ შეიძლება ვიყოთ დარწმუნებულები, რომ მიღწეული კონსენსუსი რაციონალურია და არაა უბრალოდ გარიგება. სწორედ ამიტომაც არის მახვილი გაკეთებული დელიბერაციული პროცედურის ბუნებაზე და იმ მსჯელობის ტიპებზე, რომლებიც კომპეტენტური მონაწილეებისთვის მისაღებად მიიჩნევა. ბენჰაბიბი ამას შემდეგნაირად ამბობს:

დემოკრატიის დელიბერაციული მოდელის მიხედვით, იმისათვის რომ სახელმწიფოში კოლექტიური გადაწყვეტილებების მიღების პროცესებმა შეიძინოს ლეგიტიმურობა და რაციონალურობა, სახელმწიფო ინსტიტუციები მოწყობილია იმგვარად, რომ ის, რაც ყველას საერთო ინტერესად მიიჩნევა, თავისუფალ და თანასწორ ინდივიდებს შორის, რაციონალური და პატიოსანი კოლექტიური დელიბერაციის პროცესების შედეგია.¹¹

ჰაბერმასიანელებისთვის, დელიბერაციის პროცესი იმდენად არის უზრუნველყოფილი ჰქონდეს გონივრული შედეგები, რამდენადაც ის ასრულებს „*იდეალური დისკურსის*“ პირობას: რაც უფრო თანასწორი და მიუკერძოებელია, მით უფრო ღიაა პროცესი, რაც უფრო ნაკლები მონაწილეა ნაიძულები და მზადაა

⁹ Benhabib, 'Toward a Deliberative Model', p. 70.

¹⁰ Cohen, 'Democracy and Liberty', p. 186.

¹¹ Benhabib, 'Toward a Deliberative Model', p. 69.

უკეთესი არგუმენტის ძალით იხელმძღვანელოს, მით უფრო სავარაუდოა, რომ რეალურად განზოგადებადმა ინტერესებმა მიიღონ ყველა დაინტერესებულის თანხმობა. ჰაბერმასი და მისი მომხრეები არ უარყოფენ, რომ დაბრკოლებები იქნება იდეალური დისკურსის შესრულებისას, მაგრამ მიიჩნევა, რომ ეს დაბრკოლებები *ემპირიულია*. ისინი არსებობენ იმიტომ, რომ ნაკლებ სავარაუდოა, თუ მხედველობაში მივიღებთ სოციალური ცხოვრების პრაქტიკულ და ემპირიულ შეზღუდულობებს, რომ ჩვენ ოდესმე შევძლებთ მთლიანად გვერდზე გადავდოთ ჩვენი პარტიკულარული ინტერესები იმისათვის, რომ დავემთხვეთ ჩვენს უნივერსალურ რაციონალურ მე-ს. სწორედ ამიტომ, იდეალური სამეტყველო სიტუაცია „მარეგულირებელ იდეადაა“ წარმოდგენილი.

მეტიც, ჰაბერმასი ეთანხმება იმ აზრს, რომ არსებობს ზოგიერთი საკითხი, რომელიც რაციონალური საჯარო დებატის პრაქტიკების მიღმა უნდა დარჩეს, ასეთია ეგზისტენციალური საკითხები, რომლებიც არა „სამართლიანობას“, არამედ „კარგ ცხოვრებას“ ეხება - ეს მისთვის ეთიკის სფეროა - ან დისტრიბუციის პრობლემების გარშემო ინტერეს ჯგუფთა კონფლიქტებს, რომელიც მხოლოდ კომპრომისების გზით თუ გადაიჭრება. მაგრამ იგი მიიჩნევს, რომ რიგ საკითხებს შორის ეს დიფერენციაცია, რასაც პოლიტიკური გადაწყვეტილებები მოითხოვს, არც მორალური მიზანშეწონილობის პირველად მნიშვნელობას უარყოფს და არც რაციონალური დებატის, როგორც პოლიტიკური კომუნიკაციის ფორმის პრაქტიკულობას.¹² მისი ხედვით, ფუნდამენტური პოლიტიკური საკითხები იმავე კატეგორიას მიეკუთვნება, რომელსაც მორალური საკითხები და შესაძლებელია მათი რაციონალური გადაწყვეტა. ეთიკური საკითხების საპირისპიროდ, ისინი არ არიან კონტექსტზე დამოკიდებულები. მათი პასუხების მართებულობა დამოუკიდებელი წყაროდან მოდის და ამასთანავე, უნივერსალური ჰორიზონტი აქვთ. იგი მაინც ჯიუტადაა დარწმუნებული იმაში, რომ მისი მეთოდით წარმოდგენილ არგუმენტთა და კონტრარგუმენტთა გაცვლა ნების რაციონალური ჩამოყალიბების ყველაზე შესაფერისი პროცედურაა, რომლიდანაც შემდგომ საერთო ინტერესი უნდა ამოიზარდოს.

დელიბერაციული დემოკრატია, აქ განხილულ ორივე ვერსიაში, აგრეგაციული მოდელის სასარგებლოდ აღიარებს იმას, რომ თანამედროვე პირობებში ღირებულებათა და ინტერესთა სიმრავლე აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ და რომ კონსენსუსზე, რასაც როულზი რელიგიური, მორალური ან ფილოსოფიური ბუნების „ყოვლისმომცველ“ ხედვებს უწოდებს, უარი უნდა ვთქვათ. მაგრამ ამ ხედვის მხარდამჭერები არ იზიარებენ იმას, რომ ეს პოლიტიკური გადაწყვეტილებებისთვის ნიშნავს რაციონალური კონსენსუსის შეუძლებლობას, ვგულისხმობ არა უბრალოდ *modus vivendi*-ის, არამედ მორალური ტიპის შეთანხმებას, რომელიც თანასწორ ადამიანებს შორის თავისუფალი მსჯელობიდან

¹² Jürgen Habermas, 'Further Reflections on the Public Sphere', in C. Calhoun (ed.), *Habermas and the Public Sphere*, Cambridge, MA. 1991, p. 448.

შეიძლება გამოვიყვანოთ. იმ პირობით, თუკი დელიბერაციის პროცედურები უზრუნველყოფენ მიუკერძოებლობას, თანასწორობას, ღიაობასა და ძალდატანების ნაკლებობას, ისინი დელიბერაციას გაუძღვებიან ისეთი განზოგადებადი ინტერესებისკენ, რომლებზედაც ყველა მონაწილე შეიძლება შეთანხმდეს, მაშასადამე ისინი ლეგიტიმურ შედეგებს მოიტანენ. ლეგიტიმურობის საკითხს განსაკუთრებით ჰაბერმასიანელები უსვამენ ხაზს, თუმცა ამ საკითხზე არ არსებობს რაიმე ფუნდამენტური სხვაობა ჰაბერმასსა და როულზს შორის. მეტიც, როულზი ლეგიტიმურობის ლიბერალურ პრინციპს განსაზღვრავს ისე, რომ თანხმობაშია ჰაბერმასის ხედვასთან: „პოლიტიკური ძალაუფლების ჩვენი გამოყენება მართებული და შესაბამისად გამართლებულია მხოლოდ მაშინ, როცა ის კონსტიტუციის მიხედვით ხორციელდება, რომლისადმი ერთგულებას, თავის მხრივ, ყველა მოქალაქისგან შეიძლება მათი გონივრულობის მიზეზით ველოდოთ, მათთვისვე გონივრულად და რაციონალურად მისაღები პრინციპებისა და იდეალებისგან გამომდინარე.“¹³ ნორმატიული ძალა, რომელიც ენიჭება საზოგადო გამართლების პრინციპს, კარგად ეხმიანება ჰაბერმასის დისკურს-ეთიკას და სწორედ ამიტომ, დანამდვილებით შეგვიძლია ვამტკიცოთ შესაძლებლობა როულზიანური პოლიტიკური კონსტრუქტივიზმის დისკურს-ეთიკის ენაზე რეფორმულირებისა.¹⁴ რაღაც აზრით, ეს ის არის, რასაც კოენი აკეთებს და სწორედ ამიტომ, იგი ამ ორ პოზიციას შორის თავსებადობის კარგ მაგალითს იძლევა. კერძოდ, ის მახვილს აკეთებს დელიბერაციულ პროცესზე და ამტკიცებს, რომ როდესაც იგი წარმოდგენილია სოციალური და პოლიტიკური კონფიგურაციების სისტემად, რომელიც ძალაუფლების გამოყენებას თანასწორთა შორის თავისუფალ მსჯელობას აკავშირებს, მაშინ დემოკრატია მოითხოვს არა მხოლოდ იმას, რომ მისი მონაწილეები თავისუფლები იყვნენ, არამედ, „გონივრულებიც“. ამით ის გულისხმობს, რომ „მათ სურთ დაიცვან და გააკრიტიკონ ინსტიტუციები და პროგრამები იმის მხედველობაში მიღებით, რომ სხვებს, როგორც თავისუფალთ და თანასწორთ, აქვთ მიზეზი მიიღონ ეს წესები, იმის გათვალისწინებით რომ გონივრული პლურალიზმი არსებობს.“¹⁵

პლურალიზმისგან გაქცევა

მას მერე რაც დელიბერაციული დემოკრატიის ძირითადი იდეები მოვხაზეთ, ახლა უფრო დეტალურად განვიხილავ როულზსა და ჰაბერმასს შორის არსებულ ზოგიერთ სადავო საკითხს, რათა ვაჩვენო ჩემი ხედვა დელიბერაციული მიდგომის მთავარი ნაკლოვანებების შესახებ. არის ორი საკითხი, რომელსაც მე განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად მივიჩნევ.

¹³ Rawls, *Political liberalism*, p. 217.

¹⁴ Such an argument is made by Rainer Forst in his review of '*Political Liberalism*' in *Constellations* I, 1, p. 169.

¹⁵ Cohen, '*Democracy and Liberty*', p. 194.

პირველი, როულზის მხარდაჭერილი „პოლიტიკური ლიბერალიზმის“ ერთ-ერთ მთავარ თეზისად ლიბერალიზმის პოლიტიკურობის და არა მეტაფიზიკურობის აღიარებაა, რაც, თავის მხრივ, თავისუფალია საყოველთაო ხედვებისგან. მკაცრი გაყოფა ხდება *კერძო* - სადაც განსხვავებული და მოურიგებელი საყოველთაო ხედვები თანაცხოვრებენ და *საჯარო* სფეროებს შორის, სადაც სამართლიანობის საზიარო კონცეფციაზე ურთიერთთავსებადი კონსენსუსი შეიძლება შედგეს.

ჰაბერმასი როულზს ედავება იმაში, რომ მისი სტრატეგია ვერ ახერხებს გვერდი აუაროს ფილოსოფიურად საკამათო საკითხებს, იმიტომ რომ ჰაბერმასისთვის შეუძლებელია როულზმა განავითაროს საკუთარი თეორია ამ საკითხებისგან დამოუკიდებლობის იმ ხარისხით, როგორადაც ამას იგი აჩვენებს. მიუხედავად ამისა, ჰაბერმასის „გონივრულობის“ ცნება, ისევე როგორც მისი „პიროვნების“ კონცეფცია გარდაუვალად რთავს მას რაციონალობისა და ჭეშმარიტების კონცეპტების გარშემო არსებულ სადავო საკითხებში, მიუხედავად იმისა, რომ იგი მათ უკან მოტოვებულად მიიჩნევს.¹⁶ მეტიც, ჰაბერმასი აცხადებს, რომ მისი მიდგომა როულზიანურზე აღმატებულია საკუთარის მკაცრად პროცედურული ხასიათის გამო, რომელიც მას საშუალებას აძლევს „მეტი კითხვა ღია დატოვოს, რადგანაც ის რაციონალური აზრისა და ნების ჩამოყალიბების *პროცესებს* მეტ მნიშვნელობას ანიჭებს“.¹⁷ საჯაროსა და კერძოს არამკაცრი გამიჯვნის გამო, ის უფრო უნარიანია ადგილი მიუჩინოს დემოკრატიის თანმდევ დელიბერაციების ფართო სპექტრს. ამაზე როულზი პასუხობს, რომ ჰაბერმასის მიდგომა ვერ იქნება ისე მკაცრად პროცედურული, როგორადაც იგი მას წარმოაჩენს. მან თავის თავში უნდა იგულისხმოს სუბსტანციური განზომილება, რადგან საკითხები, რომლებიც პროცედურათა შედეგებს ეხება არ შეიძლება თავდაპირველი ჩანაფიქრიდან იყოს გამორიცხული.¹⁸

ვფიქრობ, რომ თავიანთი კრიტიკისას, ორივენი მართლები არიან. თუმცა, როულზის კონცეფცია არც იმდენად თავისუფალია საყოველთაო ხედვებისგან როგორც ეს მას წარმოუდგენია, ხოლო ჰაბერმასის კონცეფცია არ შეიძლება იყოს ისე წმინდად პროცედურული, როგორადაც იგი მას წარმოაჩენს. ის რომ არც ერთს არ შეუძლია ნათლად გამიჯნოს საჯარო კერძოსგან ან პროცედურული სუბსტანციურისგან, რასაც ორივე იბრალეხს, თავისთავად მრავლის მეტყველია. ის, რასაც ეს ააშკარავებს არის შეუძლებლობა იმისა, რის მიღწევასაც ორივე თეორეტიკოსი ცდილობს განსხვავებული გზებით. ესე იგი, ისეთი სფეროს შექმნას, რომელიც არ დაექვემდებარება ღირებულებათა სიმრავლეს და სადაც გამორიცხვის გარეშე შესაძლებელი იქნება კონსენსუსის მიღწევა. მართლაც, როულზის მიერ საყოველთაო დოქტრინებისგან თავის არიდება მოტივირებულია იმ რწმენით, რომ ამ სფეროში რაციონალური შეთანხმება შეუძლებელია. ამიტომაც, იმისათვის რომ ლიბერალური

¹⁶ Jürgen Habermas, 'Reconciliation Through the Public Use of Reason: Remarks on John Rawls's Political Liberalism', *The journal of Philosophy* XCII. 3. 1995, p. 126.

¹⁷ Ibid., p. 131.

¹⁸ John Rawls, 'Reply to Habermas', *The journal of Philosophy* XCII, 3. 1995, pp. 170-74.

ინსტიტუციები მისაღები იყოს განსხვავებული მორალური, ფილოსოფიური და რელიგიური ხედვების მქონე ადამიანთათვის, ისინი [მთრგ. ლიბერალური ინსტიტუციები] ნეიტრალურები უნდა იყვნენ საყოველთაო ხედვების მიმართ. ამგვარად, ის ცდილობს მკაცრ გამიჯვნას კერძო სფეროსა - მისი მოურიგებელი ღირებულებათა სიმრავლით - და საჯარო სფეროს შორის, რომელშიც სამართლიანობის ლიბერალურ კონცეფციაზე პოლიტიკური შეთანხმება უზრუნველყოფილი იქნება სამართლიანობაზე ნაწილობრივი კონსენსუსის შექმნით.

ჰაბერმასის შემთხვევაში, მსგავსი მცდელობა გაექცეს ღირებულებათა სიმრავლის შედეგებს კეთდება *ეთიკისა* - სფერო რომელიც უშვებს კარგი ცხოვრების მოცილე კონცეფციებს - და *მორალის* გამიჯვნით - სფერო სადაც შეიძლება დავამკვიდროთ მკაცრი პროცედურულობა და მივადწიოთ მიუკერძოებლობას, რაც საყოველთაო პრინციპების ფორმულირებამდე მიგვიყვანს. როულზს და ჰაბერმასს სურთ ლიბერალური დემოკრატიისადმი ერთგულება ისეთ რაციონალურ შეთანხმებაზე დააფუძნონ, რომელიც გამორიცხავს მისი ექვემდებარების შესაძლებლობას. სწორედ ამიტომ არის, რომ მათ სჭირდებათ პლურალიზმის არა-საჯარო სივრცეებში გაძევება, რათა პოლიტიკა მისი შესაძლო ეფექტებისგან დაიცვან. იმას, რომ მათ არ შეუძლიათ მათ მიერვე მხარდაჭერილი მკაცრი გამიჯვნის შენარჩუნება, მნიშვნელოვანი შედეგები აქვს დემოკრატიული პოლიტიკისთვის. ეს გვაჩვენებს ფაქტს, რომ პოლიტიკის სფერო - მაშინაც კი როცა საქმე ეხება ისეთ ფუნდამენტურ საკითხებს, როგორებიცაა სამართლიანობა ან ძირითადი პრინციპები - არ არის ნეიტრალური სივრცე, რომლის იზოლირება ღირებულებათა სიმრავლისგანაა შესაძლებელი და სადაც რაციონალური, უნივერსალური გადაწყვეტილებები შეიძლება ფორმულირდეს.

მეორე საკითხი პირად და პოლიტიკურ ავტონომიებს შორის ურთიერთობას ეხება. როგორც უკვე ვნახეთ, ორივე ავტორი ცდილობს მოარიგოს „ანტიკურთა თავისუფლებები“, „თანამედროვეთა თავისუფლებებს“ და ამტკიცებენ, რომ ორივე ტიპის ავტონომია აუცილებლად ერთმანეთისგან გამომდინარე არსებობს. თუმცა, ჰაბერმასი მიიჩნევს, რომ მხოლოდ მისი მიდგომა ახერხებს ინდივიდუალური უფლებებისა და დემოკრატიული მონაწილეობის თანა-ორიგინალურობის დამკვიდრებას. იგი ამტკიცებს, რომ როულზი დემოკრატიულ სუვერენიტეტს ლიბერალურ უფლებებს უქვემდებარებს, რადგან ის საჯარო ავტონომიას პირადი ავტონომიის სანქცირების საშუალებად წარმოიდგენს. მაგრამ, როგორც ჩარლზ ლარმორმა აჩვენა, ჰაბერმასი, თავის მხრივ, პრივილეგიას დემოკრატიულ ასპექტს ანიჭებს. იგი ამტკიცებს, რომ ინდივიდუალურ უფლებათა მნიშვნელობა ძვეს მათსავე უნარში, შესაძლებელი გახადონ დემოკრატიული თვითმმართველობა.¹⁹ ამგვარად, ჩვენ უნდა დავასკვნათ, რომ ამ შემთხვევაშიც, ვერც ერთი მათგანი ვერ ახერხებს გამოცხადებულის შესრულებას. რისი უარყოფაც მათ სურთ არის თანამედროვე

¹⁹ Charles Larmore. *The Morals of Modernity*, Cambridge, 1996, p. 217.

დემოკრატიის პარადოქსული ბუნება და, დემოკრატიის და ლიბერალიზმის ლოგიკებს შორის არსებული ძირეული დამაბულობა. მათ არ შეუძლიათ იმის გაცნობიერება - თუმცა ცხადია ინდივიდუალური უფლებები და დემოკრატიული თვითმმართველობა ლიბერალური დემოკრატიის შემადგენლები არიან, რომლის სიახლეც სწორედ ამ ორი ტრადიციის არტიკულირებაშია - რომ ამ ორ „გრამატიკას“ შორის არსებული დამაბულობის წაშლა შეუძლებელია. თუმცა, კარლ შმიტის მსგავსი მოწინააღმდეგეების საპირისპიროდ, ეს არ ნიშნავს იმას რომ ლიბერალური დემოკრატია განწირული რეჟიმია. ასეთი დამაბულობა, მიუხედავად იმისა რომ გარდაუვალია, შეიძლება სხვადასხვანაირად მორიგდეს. მართლაც, დემოკრატიული პოლიტიკის დიდი ნაწილი ზუსტად რომ ამ პარადოქსის მორიგებასა და დროებითი გადაწყვეტების არტიკულირებებს ეხება.²⁰ ის, რაც აქ შეცდომაა, არის საბოლოო რაციონალური გამოსავალის ძიება. ის არათუ ვერასდროს იქნება წარმატებული, მეტიც, ზედმეტ შეზღუდვებს დაუწესებს პოლიტიკურ დებატს. ჩვენ უნდა ამოვიცნოთ მათი ამ ძიების ნამდვილი არსი, რაც პოლიტიკის ღირებულებათა სიმრავლისგან იზოლირების მორიგი მცდელობაა, ამჯერად იმ განზრახვით, რომ საბოლოოდ გაყინონ მთავარი ლიბერალურ-დემოკრატიული ღირებულებების შინაარსები და იერარქიები. დემოკრატიულმა თეორიამ უნდა დაივიწყოს ესკაპიზმის ასეთი ფორმები და მიიღოს ღირებულებათა სიმრავლიდან გამომდინარე გამოწვევა. ეს არ ნიშნავს ტოტალური პლურალიზმის მიღებას, რაღაც შეზღუდვები საჭიროა დაუწესდეს იმ კონფრონტაციებს, რომლებიც საჯარო სივრცეში ლეგიტიმურებად უნდა წარსდგნენ. თუმცა, უნდა გავაცნობიეროთ ამ შეზღუდვათა პოლიტიკური ბუნება, ნაცვლად იმისა, რომ ისინი მორალისა და რაციონალობის მოთხოვნებად წარმოვადინოთ.

დემოკრატიისადმი რომელი ერთგულება?

მიზეზი, რატომაც როულზი და ჰაბერმასი, მართალია განსხვავებული გზებით, თუმცა მაინც ცდილობენ რაციონალური კონსენსუსის ისეთი ფორმის მიღწევას, რომელიც არ იქნება „უბრალო *modus vivendi*“ ან „მხოლოდ შეთანხმება“, არის მათი რწმენა, რომ ლიბერალური დემოკრატიისთვის სტაბილური საფუძვლების შემუშავება ხელს შეუწყობს ლიბერალურ-დემოკრატიული ინსტიტუციებისთვის მომავლის უზრუნველყოფას. როგორც დავინახეთ, თუ როულზისთვის საკვანძო საკითხი სამართლიანობაა, ჰაბერმასისთვის ეს ლეგიტიმაციაა. როულზის მიხედვით, მოწესრიგებული საზოგადოება არის ის, რომელიც სამართლიანობის გაზიარებული კონცეფციიდან გამომდინარე პრინციპებით მუშაობს. ეს არის ის, რაც იძლევა სტაბილურობასა და მოქალაქეების მხრიდან მათი ინსტიტუციების მიმდებლობას. ჰაბერმასისთვის, სტაბილური და მუშა დემოკრატია გულისხმობს ისეთი სახელმწიფოს შექმნას, რომელიც ლეგიტიმურობის რაციონალური გაგებით იქნება

²⁰ I have developed this argument in my article 'Carl Schmitt and the Paradox of Liberal Democracy'. in Chantal Mouffe (ed.), *The Challenge of Carl Schmitt*, London, 1999; also Chapter 2. this volume.

შეერთებული. სწორედ ამიტომ, ჰაბერმასიანელებისთვის მთავარია იპოვონ გზები, რათა უზრუნველყონ დემოკრატიული ინსტიტუციების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებში მიუკერძოებელი თვლასაზრისის რეპრეზენტირების შესაძლებლობა, რომელიც თანაბრად გამოხატავს ყველას ინტერესებს, ეს კი, საჭიროებს ისეთი პროცედურების დამკვიდრებას, რომლებიც დემოკრატიული ჩართულობით მოგვცემენ რაციონალურ შედეგებს. როგორც ეს შეილა ბენჰაბიმა დაწერა, „ლიგიტიმაცია კომპლექსურ დემოკრატიულ საზოგადოებებში უნდა მოავიაროთ, როგორც შედეგები საერთო მნიშვნელობის საკითხებზე თავისუფალი და შეუზღუდავი საჯარო დელიბერაციისა.“²¹

იმ სურვილით, რომ აჩვენონ აგრეგაციული მოდელის მიერ წარმოდგენილი დემოკრატიული კონსენსუსის შეზღუდულობა - დაინტერესებული მხოლოდ ინსტრუმენტალური რაციონალობით და თვითინტერესის მხარდაჭერით - დელიბერაციული დემოკრატები ყურადღებას ამახვილებენ სხვა ტიპის რაციონალობის მნიშვნელობაზე, რომელიც ჩართულია კომუნიკაციურ ქმედებასა და თავისუფალ საჯარო მსჯელობაში. მათ უნდათ, რომ ეს დემოკრატია მოქალაქეების მთავარ მამომრავებელ ძალად და მათ მიერ ინსტიტუციებისადმი საერთო ერთგულების საფუძვლად აქციონ.

მათი მხრიდან დემოკრატიული ინსტიტუციების ამჟამინდელ მდგომარეობაზე წუხილი არის ის, რასაც ვიზიარებ, თუმცა საფუძველშივე მცდარად მივიჩნევ მათ გამოსავალს. არსებული სიძნელიდან გამოსავალი არ მდგომარეობს დომინანტური „მიზანი-საშუალება რაციონალობის“ სხვა რაციონალობით ჩანაცვლებაში. იქნება ეს „დელიბერაციული“ თუ „კომუნიკაციური“. მართალია, მათთან არის სივრცე მსჯელობის განსხვავებული გაგებებისთვის და ისიც მნიშვნელოვანია, რომ ინსტრუმენტალისტური ხედვის მომხრეთათვის სურათი გავართულოთ. თუმცა, რაციონალობის ერთი ტიპის მეორით უბრალო ჩანაცვლება ვერ დაგვეხმარება იმ ნამდვილი პრობლემის გააზრებაში, რასაც [მთრგ. დემოკრატიისადმი] ერთგულების საკითხი წამოჭრის. როგორც მაიკლ ოეკშოტმა შეგვახსენა, პოლიტიკური ინსტიტუციების ავტორიტეტი არის არა *თანხმობის*, არამედ მუდმივი გაცნობიერების საკითხი იმ *მოქალაქეთა* მხრიდან, რომლებიც აღიარებენ თავიანთ ვალდებულებას დაემორჩილონ *res publica*-ში დადგენილ პირობებს.²² მსჯელობის ამ ხაზის მიდევნებით დავინახავთ რომ ის, რაც სასწორზე დევს დემოკრატიული ინსტიტუციებისადმი ერთგულებაში, არის პრაქტიკათა ნაკრების დადგენა, რომელიც შესაძლებელს გახდის დემოკრატიულ მოქალაქეთა შექმნას. ეს არის არა *რაციონალური გამართლებების*, არამედ ინდივიდუალობისა და სუბიექტურობის დემოკრატიული ფორმების *ხელმისაწვდომობის* საკითხი. რაციონალობისთვის პრივილეგიის მინიჭებით, დელიბერაციული და აგრეგაციული პერსპექტივები უყურადღებოდ ტოვებენ უმთავრეს ელემენტს, ვნებებსა და აფექტებს, რომლებიც

²¹ Benhabib. 'Toward a Deliberative Model', pp. 68.

²² Michael Oakeshott, *On Human Conduct*, Oxford, 1975, pp. 149-58.

გადამწყვეტ როლს ასრულებენ დემოკრატიული ღირებულებებისადმი ერთგულებისას. ამის უარყოფა შეუძლებელია, რაც დემოკრატიული მოქალაქეობის საკითხის ძალიან განსხვავებული წარმოდგენისკენ გვიბიძგებს. არსებული დემოკრატიული თეორიის მარცხი გაუმკლავდეს მოქალაქეობის საკითხს, შედეგია მათ მიერ გამოყენებული იმ სუბიექტის კონცეფციისა, რომელიც ინდივიდს საზოგადოების წინმსწრებად ხედავს, ბუნებითი უფლებების მატარებლად და სარგებლიანობის მაქსიმიზების აგენტად ან რაციონალურ სუბიექტად. ყველა შემთხვევაში, ისინი განყენებულნი არიან სოციალური და ძალაუფლებრივი ურთიერთობებიდან, ენიდან, კულტურიდან და მთელი რიგი პრაქტიკებიდან, რომლებიც აგენტურობას შესაძლებელს ხდიან. ის, რაც ამ რაციონალისტურ მიდგომებშია გამოტოვებული, შეკითხვაა იმის შესახებ, თუ რა არის თავად დემოკრატიული სუბიექტის არსებობის პირობები.

ხედავს, რომელიც მინდა შემოგთავაზოთ არის ის, რომ დემოკრატიული მოქალაქის შექმნისთვის ხელის შეწყობა შეუძლებელია ლიბერალ-დემოკრატიულ ინსტიტუციებში განსხვავებული რაციონალობის არსებობაზე არგუმენტების მოშველიებით. დემოკრატიული მოქალაქე შესაძლებელია მხოლოდ ინსტიტუციების, დისკურსებისა და სიცოცხლის ფორმების გამრავლებით, რაც წახალისებს დემოკრატიულ ღირებულებებთან იდენტიფიკაციას. სწორედ ამიტომ, მიუხედავად დელიბერაციულ დემოკრატებთან თანხმობისა, რომ საჭიროა დემოკრატიის განსხვავებული გაგება, მე მათ შემოთავაზებას კონტრპროდუქტიულად მივიჩნევ. მართლაც, ჩვენ გვჭირდება მოვიფიქროთ აგრეგაციული მოდელის ალტერნატივა, რომელიც ხელს უწყობს პოლიტიკის ინსტრუმენტალისტურ გაგებას. ცხადი გახდა, რომ სახელმწიფოს მართვაში მოქალაქეთა აქტიური ჩართულობის არ წახალისებითა და ცხოვრების პრივატიზების მხარდაჭერით, მათ ვერ უზრუნველყვეს დაპირებული სტაბილურობა. ინდივიდუალიზმის უკიდურესი ფორმების მიერ საყოველთაო სახის მიღება საფრთხეს უქმნის თავად სოციალურ ქსოვილს. მეორე მხრივ, მოქალაქეობის ღირებულ გაგებებს მოკლებული, ხალხის მზარდი რაოდენობა კოლექტიური იდენტიფიკაციის სხვა ფორმებს ეძებს, რაც ხშირად რისკის ქვეშ აყენებს იმ სამოქალაქო კავშირებს, რომლებმაც დემოკრატიული პოლიტიკური გაერთიანება უნდა შეაკავშიროს. სხვადასხვა სახის რელიგიური, მორალური და ეთნიკური ფუნდამენტალიზმის მომრავლება, ჩემი ხედვით, დემოკრატიის ნაკლებობის პირდაპირი შედეგია, ეს კი, ლიბერალურ-დემოკრატიული საზოგადოებების უმრავლესობას ახასიათებს.

ამ პრობლემებს სერიოზულად რომ გავუმკლავდეთ, ერთადერთი გზა დემოკრატიული მოქალაქეობის განსხვავებული პერსპექტივიდან წარმოდგენაა, რომელიც ყურადღებას გაამახვილებს *პრაქტიკათა* ტიპებზე და არა *არგუმენტების* ფორმებზე. ჩემს წიგნში, „*პოლიტიკურის დაბრუნება*“, ვამტკიცებდი, რომ მაიკლ ოეკმოტის მიერ, წიგნში „*ადამიანურ ყოფაქცევაზე*“, განვითარებული მოსაზრებები სამოქალაქო გაერთიანების შესახებ, გამოსადეგია იმისათვის, რომ წარმოვიდგინოთ

თანამედროვე პოლიტიკური თემის და დემოკრატიულ მოქალაქეთა შემაკავშირებელი ძაფები, სამოქალაქო ურთიერთობების ის სპეციფიკური ენა, რასაც იგი *res publica*-ს უწოდებს.²³ თუმცა, ჩვენ აგრეთვე შეგვიძლია შთაგონება ვიტგენშტაინისგან მივიღოთ, რომელიც, როგორც ეს მე ვაჩვენე²⁴, რაციონალიზმის კრიტიკისთვის ძალიან მნიშვნელოვან მიგნებებს გვთავაზობს. მართლაც, მან გვიანდელ ნაშრომში აჩვენა, რომ აზრებს შორის თანხმობის მისაღწევად, პირველ რიგში, ცხოვრების ფორმებზეა შეთანხმება აუცილებელი. მისი ხედვით, ცნების განმარტებაზე შეთანხმება არ კმარა და ჩვენ მისი გამოყენების შესახებაც გვჭირდება თანხმობა. ეს ნიშნავს, რომ პროცედურები უნდა წარმოვიდგინოთ პრაქტიკების რთულ ნაკრებად. პროცედურების მიღება და მათი ერთგულება შესაძლებელია სწორედ იმიტომ, რომ ისინი ჩაწერილები არიან ცხოვრების საზიარო ფორმებში და შეთანხმებებში. ისინი არ უნდა დავინახოთ პრინციპების საფუძველზე შექმნილ წესებად, რომლებიც შემდგომ სპეციფიკურ შემთხვევებში გამოიყენებიან. ვიტგენშტაინისთვის წესები ყოველთვის კონდენსირებული პრაქტიკებია, ისინი განუცალკევებელი არიან ცხოვრების სპეციფიკური ფორმებისგან. ეს გვაჩვენებს, რომ მკაცრი გამიჯვნა „პროცედურულსა“ და „სუბსტანციურს“ ან „მორალურსა“ და „ეთიკურს“ შორის, გამიჯვნები, რომლებიც უმნიშვნელოვანესია ჰაბერმასიანული მიდგომისთვის, შეუძლებელია შენარჩუნდეს. პროცედურებში ყოველთვის ნაგულისხმებია სუბსტანციური ეთიკური ვალდებულებები, და შეუძლებელია ოდესმე იარსებოს წმინდად ნეიტრალურმა პროცედურებმა.

ამ თვალსაზრისით, დემოკრატიის ერთგულება და მისი ინსტიტუციების ღირებულებათა *რწმენა* არ არის დამოკიდებული იმაზე თუ რა ინტელექტუალურ საფუძველს მივანიჭებთ მას. ეს უფრო იმას ჰგავს, რასაც ვიტგენშტაინი ამსგავსებს „რეფერენციათა სისტემისადმი ვნებიან ერთგულებას. მიუხედავად იმისა, რომ ეს *რწმენა*, ის ნამდვილად არის ცხოვრების წესიც, ან ვინმეს ცხოვრების შეფასება.“²⁵ დელიბერაციული დემოკრატიის საპირისპიროდ, ამგვარი პერსპექტივა აგრეთვე გულისხმობს კონსენსუსის ლიმიტების გაცნობიერებას: „როდესაც ორი პრინციპი ერთმანეთს რეალურად შეხვდებიან და ერთმანეთში მორიგება შეუძლებელი გახდება, მაშინ ერთი კაცი მეორეს სულელსა და ერეტიკოსს უწოდებს. მე ვთქვი, რომ “შევებრძოლები” მეორე კაცს, - მაგრამ, განა არ ვაჩვენებ მას არგუმენტებს? ცხადია ვაჩვენებ; თუმცა რამდენად იმუშავებენ ისინი? მსჯელობის ბოლოს მოდის დარწმუნება.“²⁶

ასეთი ხედვა დაგვეხმარება იმის გაცნობიერებაში, რომ პლურალიზმის სერიოზულად მისაღებად საჭიროა უარი ვთქვათ რაციონალური კონსენსუსის ოცნებაზე, რაც გულისხმობს ფანტაზიას ჩვენი ადამიანური ცხოვრებისგან გაქცევის

²³ Chantal Mouffe, *The Return of the Political*, London, 1993, Chapter 4.

²⁴ See 'Wittgenstein, *Political Theory and Democracy*', Chapter 3, this volume.

²⁵ Ludwig Wittgenstein, *Culture and Value*, Chicago, 1980, p. 85e

²⁶ Ludwig Wittgenstein, *On Certainty*, New York, 1969. p. 81e

შესაძლებლობაზე. ტოტალური გაგების სურვილში, ამბობს ვიტგენშტაინი, „ჩვენ გვინდა ისეთ სრიალა ცინულზე მოვხვდეთ, რომელზეც ხახუნი არ არსებობს და რომელზეც, რაღაც აზრით, იდეალური პირობებია. ამასთან, ზუსტად ამის გამო, ჩვენ არ შეგვიძლია მასზე სიარული: რისთვისაც გვჭირდება *ხახუნი*. უკან უხეში ზედაპირისკენ.“²⁷

უკან უხეში ზედაპირისკენ აქ ნიშნავს იმ ფაქტის მიღებას, რომ ისეთი რაციონალიზმის მთავარი იარაღების - „პირველადი მდგომარეობის“ ან „იდეალური დისკურსის“ დაბრკოლება არა უბრალოდ ემპირიული ან ეპისტემოლოგიურია, არამედ, პირველ რიგში, ონტოლოგიური. მართლაც, საყოველთაო თავისუფალი და შეუზღუდავი საჯარო დელიბერაცია ყველა საერთო მნიშვნელობის საკითხზე კონცეპტუალური შეუძლებლობაა, რამდენადაც „დაბრკოლებებად“ წარმოჩენილი ცხოვრების პარტიკულარული ფორმები, სინამდვილეში, მათივე შესაძლებლობის პირობაა. მათ გარეშე არანაირი კომუნიკაცია, არანაირი დელიბერაცია არ შედგება. არანაირი გამართლება არ აქვს რაციონალობისა და მიუკერძოებლობის სახელით მართული ე.წ. „მორალური თვალსაზრისისთვის“ სპეციალური პრივილეგიის მინიჭებას, რომელშიც საყოველთაო რაციონალური კონსენსუსი შეიძლება მიიღწეს.

დემოკრატიის „აგონისტური“ მოდელი

სოციალურ პრაქტიკებსა და ენობრივ თამაშებზე ყურადღების გამახვილების გარდა, რაციონალისტური ჩარჩოს ალტერნატივა აგრეთვე საჭიროებს იმ ფაქტის მიღებას, რომ ძალაუფლებაა სოციალური ურთიერთობების შემქმნელი. დელიბერაციული მიდგომის ერთ-ერთი ნაკლი იმაში მდგომარეობს, რომ - საჯაროს სივრცის ხელმისაწვდომობის გამოცხადებით, სადაც ძალაუფლებრივი განზომილება გამოთიშულია და სადაც შეიძლება რაციონალური კონსენსუსი შედგეს - ამ დემოკრატიული პოლიტიკის მოდელს არ შეუძლია გააცნობიეროს ღირებულებათა სიმრავლიდან გამომდინარე ანტაგონიზმის განზომილება და მისი აღმოუფხვრელი ხასიათი. სწორედ ამიტომ, ის აუცილებლად გამოტოვებს პოლიტიკურის განსაკუთრებულობას, რომელიც მხოლოდ მორალის სპეციფიკურ სივრცედ წარმოუდგენია. დელიბერაციული დემოკრატია კარგი ილუსტრაციაა იმის, რაც კარლ შმიტმა ლიბერალურ აზროვნებაზე თქვა: „ლიბერალური აზროვნება სისტემატიურად გვერდს უვლის და უყურადღებოდ ტოვებს სახელმწიფოსა და პოლიტიკას და ნაცვლად ამისა, მოძრაობს სახასიათო, მუდმივად განმეორებადი ორი ჰეტეროგენული სფეროს შეპირისპირებით, სახელდრობ, ეთიკისა და ეკონომიკის.“²⁸ მართლაც, ერთადერთი ალტერნატივა რაც დელიბერაციულ დემოკრატებს შეუძლიათ ეკონომიკით შთაგონებულ აგრეგაციული მოდელს დაუპირისპირონ არის პოლიტიკის ეთიკაში ჩაშლა.

²⁷ Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, Oxford, 1958, p. 4

²⁸ Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, New Brunswick, 1976, p. 70.

იმისათვის რომ ასეთ სერიოზულ ნაკლს ვუწამლოთ, ჩვენ გვჭირდება დემოკრატიის მოდელი, რომელსაც შეუძლია გაიგოს პოლიტიკურის ბუნება. ამისთვის კი საჭიროა ისეთი მიდგომის განვითარება, რომელიც ძალაუფლებისა და ანტაგონიზმის საკითხს საკუთარ ცენტრში დააყენებს. მე მსურს ისეთ მიდგომას დავუჭირო მხარი, რომლის თეორიული ძირები მოიხაზა წიგნში „ჰეგემონია და სოციალისტური სტრატეგია.“²⁹ წიგნის მთავარი თეზისი არის ის, რომ სოციალური ობიექტურობა ძალაუფლებრივი ქმედებებით იქმნება. იგი გულისხმობს, რომ ნებისმიერი სოციალური ობიექტურობა საბოლოოდ პოლიტიკურია და რომ მან უნდა აჩვენოს გამორიცხვათა კვალები, რაც თავის მხრივ, მისივე დაფუძნების პირობაა. ობიექტურობასა და ძალაუფლებას შორის ეს ურთიერთკვეთის - ან ორმხრივი ჩაშლის - წერტილი არის ის, რაც „ჰეგემონიით“ ვიგულისხმეთ. საკითხის ამგვარი დასმა მიგვითითებს იმაზე, რომ ძალაუფლება უნდა დავინახოთ არა გარეგან ურთიერთობად, რომელსაც ადგილი აქვს მზა იდენტობებს შორის, არამედ როგორც თავად ამ იდენტობების შემქმნელად. ვინაიდან ნებისმიერი პოლიტიკური წესრიგი ჰეგემონიის გამოხატულებაა, ძალაუფლებრივი ურთიერთობების სპეციფიკური ხასიათით, პოლიტიკური პრაქტიკა უნდა გავიაზროთ არა მზა იდენტობათა ინტერესების უბრალო წარმომდგენად, არამედ თავად ამ იდენტობების დროებით და არამყარ შემქმნელად.

იმისათვის რომ ნებისმიერი სოციალური წესრიგის ჰეგემონიური ბუნება აჩვენო, საჭიროა დემოკრატიასა და ძალაუფლებას შორის ტრადიციული მიმართების ჩანაცვლება. დელიბერაციული მიდგომის მიხედვით, რაც უფრო დემოკრატიულია საზოგადოება, მით უფრო ნაკლებადაა ძალაუფლება ჩართული სოციალური ურთიერთობების წარმოებაში. მაგრამ, თუ დავეთანხმებით იმ თეზისს, რომ ძალაუფლებრივი ურთიერთობები სოციალურს აწარმოებენ, მაშინ დემოკრატიული პოლიტიკის მთავარი საკითხი იქნება არა მისგან ძალაუფლების გამოთიშვა, არამედ ის თუ როგორ შევქმნათ დემოკრატიულ ღირებულებებთან უფრო თავსებადი ძალაუფლების ფორმები.

ძალაუფლების პროდუქტიული ბუნების გააზრება გულისხმობს დემოკრატიული საზოგადოების იდეალის, როგორც სრულყოფილი ჰარმონიის ან გამჭვირვალობის განხორციელებაზე უარის თქმას. საზოგადოების დემოკრატიული ხასიათი მოცემული გვაქვს იმ ფაქტით, რომ არც ერთ შეზღუდულ სოციალურ აქტორს არ შეუძლია საკუთარ თავზე აიღოს ტოტალობის წარმომადგენლობა და საფუძვლებზე „გაბატონობის“ დაჩემება.

მაშასადამე, დემოკრატია საჭიროებს რომ სოციალურ ურთიერთობათა სრულიად კონსტრუირებულმა ბუნებამ ძალაუფლებაზე ლეგიტიმაცია წმინდად პრაგმატული მიზეზებით გამოაცხადოს. ეს გულისხმობს, რომ არ არსებობს ხიდგაუდებელი

---

²⁹ Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, London, 1985.

უფსკრული ძალაუფლებასა და ლეგიტიმაციას შორის, რაც, ცხადია, არა იმ გაგებით, რომ ყველა ძალაუფლება ავტომატურად ლეგიტიმურია, არამედ იმ გაგებით რომ: (ა) თუ რაიმე ძალაუფლებამ ზოგიერთ ადგილებში მოახერხა საკუთარი თავის ლეგიტიმურად დამკვიდრება: და (ბ) თუ ლეგიტიმურობა არ არის აპრიორულად დაფუძნებული, ეს იმიტომ რომ იგი ძალაუფლების წარმატებულ ფორმაზეა დამყარებული. ბმა ლეგიტიმურობასა და ძალაუფლებას შორის და აქედან გამომდინარე, ჰეგემონიური წესრიგის დამყარება ზუსტად ის არის, რასაც დელიბერაციული მიდგომა გამორიცხავს ისეთი რაციონალური არგუმენტაციის შესაძლებლობის დაშვებით, რომლიდანაც ძალაუფლება გამოთიშული იქნება და სადაც ლეგიტიმურობა წმინდა რაციონალობაზე იქნება დაფუძნებული.

რამდენადაც ჩვენ უკვე მოვზახეთ თეორიული ზედაპირი, ახლა შეგვიძლია დავიწყოთ აგრეგაციული და დელიბერაციული მოდელების ალტერნატივის ფორმულირება, რომელსაც გთავაზობთ ვუწოდოთ „აგონისტური პლურალიზმი“.³⁰ ახალი პერსპექტივის ნათელსაყოფად, რომელსაც მე გთავაზობთ, პირველი გამიჯვნაა საჭირო, გამიჯვნა „პოლიტიკასა“ და „პოლიტიკურს“ შორის. „პოლიტიკურით“ მე ვგულისხმობ ადამიანთა ურთიერთობებისთვის იმანენტურ ანტაგონისტურ განზომილებას, რომელმაც შეიძლება მრავალი ფორმა მიიღოს და სხვადასხვა სოციალურ ურთიერთობაში იჩინოს თავი. „პოლიტიკა“, ერთი მხრივ, აღნიშნავს პრაქტიკათა ნაკრებს, დისკურსებსა და ინსტიტუციებს, რომლებიც იღწვიან დაამყარონ გარკვეული წესრიგი და ორგანიზება მოახდინონ ადამიანთა თანაცხოვრების, იმ პირობებში, როცა ეს ურთიერთობები ყოველთვის პოტენციურად კონფლიქტურია, რამდენადაც მათზე გავლენას „პოლიტიკური“ განზომილება ახდენს. ვფიქრობ, რომ მხოლოდ მაშინ, როცა ჩვენ გავაცნობიერებთ „პოლიტიკურ“ განზომილებას და გავიგებთ, რომ „პოლიტიკა“ არის ადამიანთა ურთიერთობებში არსებულ წინააღმდეგობათა მოშინაურება და პოტენციური ანტაგონიზმების განმუხტვის მცდელობა, მხოლოდ მაშინ შეგვეძლება დავსვათ, ჩემი აზრით, დემოკრატიული პოლიტიკისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი შეკითხვა. ეს კითხვა, რაციონალისტების საპირისპიროდ, არ არის ის თუ როგორ მივიდეთ კონსენსუსამდე გამორიცხვის გარეშე, რამდენადაც ეს პოლიტიკურის წაშლას გულისხმობს. პოლიტიკის მიზანია შექმნას ერთობა კონფლიქტისა და განსხვავებების კონტექსტში; ის ყოველთვის მოწოდებულია შექმნას „ჩვენ“, პირველ რიგში, „ისინის“ განსაზღვრით. დემოკრატიული პოლიტიკის სიახლე არის არა ჩვენ/ისინი ოპოზიციის

³⁰ აქ განსაზღვრული 'აგონისტური პლურალიზმი' მცდელობაა გამოვიყენოთ ის, რასაც რიჩარდ რორტიმ უწოდა ლიბერალ-დემოკრატიული რეჟიმის თვითგაგების ძირეული 'რედესკრიფცია', რომელიც ყურადღებას ამახვილებს მისი კონფლიქტური განზომილების მნიშვნელობაზე. აქვე საჭიროა ის განვასხვავოთ ამ ტერმინის ჯონ გრეისეული გამოყენებისგან, რომელიც მიუთითებს უფრო ფართო მტრობაზე სიცოცხლის ფორმებს შორის, როგორც 'უფრო ღრმა ჭეშმარიტებაზე, რომლისთვისაც აგონისტური ლიბერალიზმი მხოლოდ ერთ-ერთი მაგალითია' John Gray, *Enlightenment's Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age*, London, 1995, p. 84.

დაძლევა - რაც შეუძლებელია - არამედ განსხვავებული გზა, რომლითაც მისი დადგენა ხდება. საკვანძო საკითხი მდგომარეობს ჩვენ/ისინი დაყოფის ისეთ ფორმულირებაში, რომელიც თავსებადი იქნება პლურალისტურ დემოკრატიათან.

„აგონისტური პლურალიზმის“ პერსპექტივის გადმოსახედიდან, დემოკრატიული პოლიტიკის მიზანია, შექმნას „ისინი“ ისე, რომ ის იყოს აღქმული არა როგორც გასანადგურებელ მტრად, არამედ როგორც „მეტოქედ“. ესე იგი, ვინმედ, ვის იდეებსაც ვებრძვით, თუმცა მის უფლებას დაიცვას საკუთარი იდეები ეჭქვეშ არ ვაყენებთ. ეს არის ლიბერალ-დემოკრატიული ტოლერანტობის ნამდვილი შინაარსი, რაც სულაც არ გულისხმობს იმ იდეების მიღებას, რომლებსაც არ ვეთანხმებით ან გულგრილად ყოფნას იმ თვალსაზრისების მიმართ, რომლებსაც ვეწინააღმდეგებით. ნაცვლად ამისა, ლიბერალ-დემოკრატიული ტოლერანტობა გულისხმობს მათ ლეგიტიმურ ოპონენტებად მოპყრობას. „მეტოქის“ კატეგორია არ აუქმებს ანტაგონიზმს, თუმცა, ის უნდა განვასხვაოთ ლიბერალური კონკურენტის ცნებისგან, რითაც მას ხშირად განსაზღვრავენ ხოლმე. მეტოქე მტერია, მაგრამ ლეგიტიმური მტერი, რომელთანაც რაღაც საერთო გვაქვს, რადგან ჩვენ ერთად ვიზიარებთ ლიბერალური დემოკრატის ეთიკურ და პოლიტიკურ პრინციპებს: თავისუფლებასა და თანასწორობას. თუმცა, ჩვენ ვერ ვთანხმდებით მის შინაარსსა და ამ პრინციპების განხორციელების გზებზე და ასეთი უთანხმოება არ არის ის, რისი გადაჭრაც დელიბერაციითა და რაციონალური დისკუსიითაა შესაძლებელი. მართლაც, მოცემული გვაქვს რა ღირებულებათა აღმოუფხვრელი სიმრავლე, არ არსებობს კონფლიქტის რაციონალური გადაწყვეტა, ესე იგი, მისი ანტაგონისტური განზომილება.³¹ ეს, ცხადია, არ ნიშნავს იმას, რომ მეტოქეები ოდესმე არ შეწყვეტენ პაექრობას, თუმცა არც იმას არ ადასტურებს, რომ ამით ანტაგონიზმი აღმოიფხვრება. მეტოქის ხედვის მისაღებად საჭიროა პოლიტიკური იდენტობის რადიკალური შეცვლა. ეს უფრო ერთგვარი *მოქცევა* [მთრგ. Conversion], ვიდრე რაციონალური დარწმუნება (იგივე, რასაც ტომას კუნი ახალ სამეცნიერო პარადიგმის მიღებაზე, როგორც მოქცევაზე საუბრობდა). კომპრომისები, ცხადია, ყოველთვის შესაძლებელია; ეს პოლიტიკის არსებითი ნაწილია; მაგრამ ისინი უნდა დავინახოთ, როგორც დროებითი შესვენებები მიმდინარე დაპირისპირებებში.

---

³¹ ეს ანტაგონისტური განზომილება, რომელიც არასდროს მთლიანად არ აღმოიფხვრება, თუმცა ანტაგონისტური 'გადათამაშების' გზით შეიძლება 'მოთვინიერდეს' ან 'სუბლიმირდეს', განასხვავებს აგონიზმის ჩემუელ გაგებას იმ სხვა 'აგონისტი თეორეტიკოსებისგან', რომლებზეც გავლენა მოახდინა ნიცშემ ან ჰანა არენდტმა, ასეთები არიან უილიამ კონოლი ან ბონი ჰონიგი. ვფიქობ, მათი კონცეფცია გარკვეული პირობების არსებობის შემთხვევაში, ღიად ტოვებს ეთიკურის პოლიტიკურთან აბსოლუტური თანხვედრის შესაძლებლობას, ამ ოპტიმიზმს კი მე არ გავიზიარებ.

კატეგორია „მეტოქის“ შემოტანა საჭიროებს ანტაგონიზმის ცნების გართულებას და იმ ორი განსხვავებული ფორმის ერთმანეთისგან გამიჯვნას, რომლითაც მან თავი შეიძლება იჩინოს, *ანტაგონიზმად* და *აგონიზმად*. *ანტაგონიზმი* მტრებს შორის ბრძოლაა, მაშინ როცა, *აგონიზმი* მეტოქეებს შორის ბრძოლაა. ჩვენ შეგვიძლია ჩვენი პრობლემის რეფორმულირება და თქმა, რომ „აგონისტური პლურალიზმის“ პერსპექტივიდან დემოკრატიული პოლიტიკის მიზანია *ანტაგონიზმების აგონიზმებად* გარდაქმნა. ამას სჭირდება ისეთი არხების შექმნა, რომელთა მეშვეობითაც კოლექტიური ვნებები ცალკეულ საკითხებზე საკუთარ თავს გამოხატავენ, ამასთანავე, იდენტიფიკაციისთვის დაუშვებენ საკმარის შესაძლებლობას, და რომლებიც ოპონენტისგან შექმნიან არა მტერს, არამედ მეტოქეს. მნიშვნელოვანი განსხვავება ‘დელიბერაციული დემოკრატიისგან’ არის ის, რომ ‘აგონისტური პლურალიზმისთვის’ დემოკრატიის მთავარი ამოცანა არ არის საჯარო სფეროდან ვნებების გამოდევნა, იმისათვის რომ რაციონალური კონსესუსი შესაძლებელი გახდეს, არამედ ამ ვნებების დემოკრატიული პროექტებისთვის მობილიზება.

აგონისტური პლურალიზმის ერთ-ერთი მთავარი თეზისი არის ის, რომ ნაცვლად დემოკრატიის რისკის ქვეშ დაყენებისა, აგონისტური დაპირისპირება ფაქტობრივად არის მისი [მთრგ. დემოკრატიის] შესაძლებლობის პირობა. თანამედროვე დემოკრატიის სპეციფიკურობა მდგომარეობს დაპირისპირების აღიარებასა და ლეგიტიმაციაში, მათი ავტორიტარული წესრიგის მიერ ჩახშობის უარყოფაში. საზოგადოების როგორც ორგანული სხეულის სიმბოლური წარმოდგენისგან გამიჯვნით - რაც სოციალური ორგანიზების ჰოლისტურ წესს ახასიათებდა - დემოკრატიული საზოგადოება აცნობიერებს ღირებულებათა სიმრავლეს, მაქს ვებერის მიერ დიაგნოსტირებულ „სამყაროს განჯადოებას“ და იმ გარდაუვალ წინააღმდეგობებს, რაც აქედან გამომდინარეობს.

მე ვეთანხმები მათ, ვინც ამტკიცებს, რომ პლურალისტური დემოკრატია მოითხოვს გარკვეულ კონსენსუსს და რომ მას სჭირდება იმ ღირებულებებისადმი ერთგულება, რომელიც ქმნის მის „ეთიკურ და პოლიტიკურ პრინციპებს“. მაგრამ, რამდენადაც ამ ეთიკურ და პოლიტიკურ ღირებულებებს შეუძლიათ მხოლოდ იარსებონ მრავალი განსხვავებული და წინააღმდეგობრივი ინტერპრეტაციების მეშვეობით, ასეთი კონსენსუსი აუცილებლად „კონფლიქტური კონსესუსი“ იქნება. მართლაც, მეტოქეთა შორის აგონისტური დაპირისპირებისთვის ეს განსაკუთრებული სივრცეა. იდეალურ შემთხვევაში, ასეთი კონფრონტაცია მოქალაქეობის განსხვავებულ კონცეფციებს შორის უნდა გათამაშდეს, რომლებიც შეესაბამებიან ეთიკურ და პოლიტიკურ პრინციპთა განსხვავებულ ინტერპრეტაციებს: ლიბერალ-კონსერვატიულს, სოციალ-დემოკრატიულს, ნეო-ლიბერალურს, რადიკალ-დემოკრატიულს და ა.შ. ყოველი მათგანი გვთავაზობს „საერთო სიკეთის“ საკუთარ ინტერპრეტაციას და ცდილობს, განახორციელოს ჰეგემონიის განსხვავებული ფორმა. მისი ინსტიტუციებისადმი ერთგულების წასახალისებლად, დემოკრატიული სისტემა საჭიროებს სამოქალაქო

იდენტიფიკაციის ერთმანეთთან მოპაექრე ფორმების ხელმისაწვდომობას. ისინი იძლევიან სივრცეს, რომელშიც ვნებების მობილიზება დემოკრატიული მიზნებისთვისა და ანტაგონიზმების აგონიზმებად გარდაქმნისთვისაა შესაძლებელი.

კარგად მომუშავე დემოკრატია მოგვიწოდებს დემოკრატიულ პოლიტიკურ პოზიციათა ცოცხალი ჯახისკენ. თუ ეს არ არსებობს, მაშინ საფრთხეა დემოკრატიული დაპირისპირებები ჩანაცვლდეს კოლექტიური იდენტიფიკაციების სხვადასხვა ფორმას შორის დაპირისპირებებით, როგორც ეს იდენტობის პოლიტიკის შემთხვევაში ხდება. კონსენსუსსა და დაპირისპირებების უარყოფაზე ზედმეტ აქცენტირებას მოსდევს აპათია და პოლიტიკური ჩართულობისადმი უკმაყოფილება. უარეს შემთხვევაში, შედეგი შეიძლება იყოს კოლექტიური ვნებების კრისტალიზება ისეთი საკითხების ირგვლივ, რომელთა დემოკრატიული პროცესებით მართვა შეუძლებელი იქნება და ანტაგონიზმების აფეთქება, რომლებსაც შეუძლიათ თავად ცივილურობის [მთრგ. civility] საფუძველიც კი ნაცარტუტად აქციონ.

სწორედ ამ მიზეზითაა, რომ პლურალისტური დემოკრატიის იდეალი შეუძლებელია საჯარო სფეროში რაციონალური კონსენსუსით მიიღწეს. ასეთი კონსენსუსის არსებობა შეუძლებელია. ჩვენ უნდა გავიაზროთ, რომ ყოველი კონსენსუსი დროებითი ჰეგემონიის დროებითი შედეგია, როგორც ძალაუფლების მასტაბილიზირებელი მექანიზმი და რომ ის ყოველთვის გამორიცხვის ამა თუ იმ ფორმას გულისხმობს. იდეები რომ ძალაუფლება შეიძლება ჩაიშალოს რაციონალურ დებატში და რომ ლეგიტიმურობა შეიძლება წმინდა რაციონალობაზე დაფუძნდეს ილუზიებია, რომლებიც დემოკრატიულ ინსტიტუციებს საფრთხეს უქმნის.

ის, რასაც დელიბერაციული-დემოკრატიის მოდელი უარყოფს გადაუწყვეტელობის განზომილება და ანტაგონიზმების აღმოუფხვრელობაა, რაც, თავის მხრივ, თავად პოლიტიკურის საფუძველია. დელიბერაციისთვის არა-გამომრიცხავი საჯარო სფეროს შესაძლებლობის დაშვებით, სადაც რაციონალური კონსენსუსი შეიძლება მიიღწეს, ისინი უარყოფენ თანამედროვე პლურალობის შინაგანად კონფლიქტურ ბუნებას. მათ არ შეუძლიათ აღიარონ, რომ დელიბერაციის დასასრული იწყება იმ *გადაწყვეტილებით*, რომელიც სხვა შესაძლებლობებს გამორიცხავს და ამ გადაწყვეტილებამ ზოგად წესებზე ან პრინციპებზე მითითების საბაზით არასდროს არ უნდა უარყოს საკუთარი პასუხისმგებლობა. სწორედ ამიტომ, „აგონისტური პლურალიზმის“ მსგავსი პერსპექტივა, რომელიც ააშკარავებს გამორიცხვის გარეშე კონსენსუსის მიღწევის შეუძლებლობას, დემოკრატიული პოლიტიკისთვის ფუნდამენტური მნიშვნელობისაა. სრულად მიღწეული დემოკრატიის ოდესმე განხორციელების ილუზიაზე გაფრთხილებით, ის გვაიძულებს ცოცხლად შევინარჩუნოთ დემოკრატიული პაექრობა. უთანხმოებისთვის ოთახის დათმობა და ინსტიტუციების მხარდაჭერა, რომლებშიც ის გამოიხატება, პლურალისტური დემოკრატიისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა და უარი უნდა ვთქვათ ოდესღაც მისი აუცილებლობის გაქრობის იდეაზე, იმ არგუმენტით რომ თითქოს საზოგადოება

უკვე „კარგად მოვაწესრიგეთ“. „აგონისტური“ მიდგომა აცნობიერებს მათი საზღვრების ნამდვილ ბუნებასა და გამორიცხვათა ფორმებს, რომლებსაც ისინი გულისხმობენ, საპირისპიროდ იმისა, რომ ისინი რაციონალობის ან მორალის საბურველქვეშ დამალოს. სოციალური ურთიერთობებისა და იდენტობების ჰეგემონური ბუნების აღიარებით, მას შეუძლია თავისი წვლილი შეიტანოს არსებულ დემოკრატიულ საზოგადოებებში იმ მარად არსებული ცდუნების მოშლაში, რომელიც საკუთარი საზღვრების ნატურალიზებას და იდენტობების ესენციალიზებას ახდენს. სწორედ ამიტომ, აგონისტური მოდელი დელიბერაციულ მოდელზე ბევრად უფრო ღიაა მიიღოს თანამედროვე პლურალისტური საზოგადოებების შემადგენელი ხმათა სიმრავლე და მათი კომპლექსური ძალაუფლებრივი სტრუქტურები.